

NEOLITIKUS LELETEK VÉSZTŐ—MÁGORI-HALOM LELŐHELYRŐL

Írta: FARKAS GYULA

(József Attila Tudományegyetem Embertani Tanszéke, Szeged)

Leletkörülmények

A Békés megyei Vésztő nagyközségtől Ny-ra, a Szeghalom felé vezető országút bal oldalán találjuk a Mágor elnevezésű határrészt. Ezt a Sebes Köröstől D-re, félkör ívben húzódó Holt-Körös veszi körül. Központi része a környezetből magas domb formájában emelkedik ki (Mágori Halom). A domb területén — melybe korábban nagy pincét építettek — 1968-ban Nagy Katalin régész ásatást kezdett, melyet 1970—71-ben T. Juhász Irén folytatott és a domb déli részén a Csolt nemzetség monostorát tárta fel (T. JUHÁSZ—KRISTÓ 1973). Ugyanennek a dombnak az északi oldalán 1972. június 3—17. között Hegedüs Katalin múzeumigazgató-régész 14 neolitikus sírt tárt fel. Meghatározása szerint ezek a tiszai kultúra idejére datálhatók.

A régészeti szempontból is értékes, vörös hematittal leszórt csontvázak előkerülése ezen a területen nem meglepetés (BANNER 1930, 1940a). A legújabb irodalomból ismeretes, hogy Vésztő környékének első biztos leletei az újkőkori Körös-kultúrájából valók és a Mágori-halmon a bronzkor emlékei is előkerültek (T. JUHÁSZ 1973).

A terület teljes feltárása még nem történt meg, azóta is újabb leletek kerültek napvilágra.

Vizsgálati módszer

Méréseinket a koponyákon és hosszúcsontokon MARTIN technikája szerint (MARTIN—SALLER 1957—1966) végeztük. A testmagasság számításánál BREITINGER (1937) és BACH (1965) módszerét alkalmaztuk, a leletek nemének meghatározását 21 jelleg alapján (NEMESKÉRI—HARSÁNYI 1958, HARSÁNYI—FÖLDES 1968, FARKAS 1972) szexualizáltsági jelző megállapításával végeztük. A taxonómiai elemzésnél LIPTÁK (1971) módszerét alkalmaztuk az újonnan megállapított jellemzők figyelembevételével (FARKAS 1972). Három leletet, valamint a paleopatológiai eseteket az 1—4. ábrán mutatjuk be. A jobb megtartású leletek méreteit, a morfológiai jellegek fejlettségi fokozatainak, az elhalálzási kornak, a szexualizáltsági jelzőnek, a számított testmagasságnak, valamint a megállapított taxonnak a feltüntetésével az 1. táblázatban adjuk meg. A hosszúcsontok méreteiről a 2. táblázat nyújt felvilágosítást.

A leletek részletes leírása

Az antropológiai anyag (13 csontváz) jelenleg a szegedi József Attila Tudományegyetem Embertani Tanszékének gyűjteményében van elhelyezve. (A következőkben a sírszámok mellett a leletek leltári számát is megadjuk.)

I. táblázat

A leletek fontosabb méretei, jelzői, jellegei
 Tabelle 1. Die wichtigeren Maße, Indices, Merkmale der Funde

Méretszám MARTIN szerint MARTIN Nr.	Jellegek Merkmale	Férfiak Männer			Nők Frauen		
		7964. 2.	7969. 7.	7974. 13.	7963. 1.	7966. 4.	7968. 6.
1.	Koponya legn. hossza	182	188	194	181	183	180
1c.	M-op hossz	181	191	192	182	184	183
5.	Koponyaalap hossza	106	—	—	—	—	—
8.	Koponya legn. széless.	135	134	135	134	128	136
9.	Legkisebb homlokszél.	100	97	96	96	90	96
17.	Ba-b magasság	137	—	—	—	—	—
20.	Po-b magasság	114	114	119	118	108	117
32/1a	Homlokhajlásszög	47°	44°	48°	51°	49°	—
38.	Számított kop. kapac.	1378	—	—	—	—	—
40.	Archossz	86	—	—	—	—	—
45.	Járomívszélesség	—	128	129	119	—	—
46.	Középarcszélesség	—	97	95	90	91	—
47.	Arcmagasság	110	113	117	117	112	—
48.	Felsőarcmagasság	62	71	72	71	65	—
51.	Szemüregszélesség	38	38	37	—	41	—
52.	Szemüregmagasság	33	36	31	31	34	—
54.	Orrüregszélesség	—	30	24	26	27	25
55.	Orrmagasság	48	49	50	49	45	—
62.	Szájpadhossz	42	44	49	—	—	50
63.	Szájpadszélesség	36	43	39	—	32	35
65.	Kdl-kdl szélesség	113	122	126	118	—	—
66.	Go-go szélesség	100	104	105	96	—	—
69.	Állkapocsmagasság	30	31	34	33	35	29
70.	Állkapocság magassága	52	76	57	63	60	—
71.	Állkapocság szélessége	31	34	34	31	32	33
72.	Arcprofiliszög	—	—	86°	84°	76°	—
8 : 1	Hossz.-szél. jelző	74,2	71,3	69,6	74,0	69,9	75,6
17 : 1	Hossz.-mag. jelző	75,3	—	—	—	—	—
17 : 8	Szél.-mag. jelző	101,5	—	—	—	—	—
9 : 8	Transv. frontop. jelző	74,1	72,4	71,1	71,6	70,3	70,6
47 : 45	Arcjelző	—	88,3	90,7	98,3	—	—
48 : 45	Felsőarcjelző	—	55,5	55,8	59,7	—	—
52 : 51	Szemüregjelző	86,8	94,7	83,8	—	82,9	—
54 : 55	Orrjelző	—	61,2	48,0	53,1	60,0	—
63 : 62	Szájpadjelző	85,7	97,7	79,6	—	—	70,0
	Elhalálózási kor — <i>Lebensalter</i>	Ad.	Mat.	Ad.	Ad.	Ad.	Mat.
	Szexualizáltsági jelző — <i>Sexualitätsindex</i>	+0,1	+0,6	+1,0	-0,6	-1,3	-1,5
	Norma verticalis	Ell.	Ov.	Ov.	Ov.	Pent.	Pent.
	Glabella	5	3	3	3	3	1
	Protuberantia occipitalis ext.	0	2	0	0	0	0
	Fossa canina	2	3	4	5	3	3
	Spina nasalis anterior	—	—	4	—	1	—
	Prognathia alveolaris	—	1	2	3	3	2
	Számított testmagasság — <i>Körperhöhe</i>	167,1	172,4	167,1	—	160,4	157,0
	Taxon	am—m	n—am	am—pn	am—x	am—x	n—x

2. táblázat

A hosszúsontok méretei nemenként

Tabelle 2. Die Maße der Röhrenknochen nach Geschlecht

Sírszám Grabnu. n.	Humerus				Radius		Femur		Tibia		Számított termet Körperhöhe
	Igen. hossz Grösste Länge		caput-capit. h. Ganze Länge		legn. hossz Grösste Länge		legn. hossz Grösste Länge		med. cond.-mall. hossz Länge der Tibia		
	j/r	b/l	j/r	b/l	j/r	b/l	j/r	b/l	j/r	b/l	
Férfiak — Männer											
2.	319	314	313	311	243	—	437	440	—	348	167,1
3.	299	—	295	—	230	232	—	408	—	328	163,2
7.	337	333	332	328	262	262	—	466	—	366	172,4
13.	—	315	—	310	—	—	446	454	—	349	167,1
Nők — Frauen											
4.	305	300	301	297	—	—	417	417	337	339	160,4
6.	—	—	—	—	—	205	—	388	—	—	157,0
14.	295	—	292	—	225	—	411	410	—	—	160,7

7963. Isz. 1. sír. Aránylag jó megtartású cranium. Adultus nő.

Az abszolút méretek alapján a HUG (1940) szerinti kategóriák figyelembevételével a koponya hosszú, keskeny, magas; homlok közepesszéles; járomív keskeny, az egész arc és felsőarc egyaránt magas, mesognath, orbita alacsony, orrüreg széles és középmagas, állkapocsszöglet középszéles.

A jelzők szerint a koponya dolichokran, curymetop, hyperleptoprosop, lepten, chamaerrhin.

Az os frontale-n sutura metopica, a bal angulus mandibulae-nál valószínűleg szúrástól eredő sérülés (4a. ábra). Feltűnő, hogy a bal foramen mandibulae lényegesen nagyobb.

A leleten cromagnoid, nordoid jellegek mellett elsősorban atlantomediterrán vonások figyelhetők meg (1. ábra). Taxon: am—x.

7964. Isz. 2. sír. Sérült, de nagyon jó megtartású cranium, valamint postcranialis váz. Adultus férfi.

Az abszolút méretek alapján a koponya közepesen hosszú, keskeny, közepesmagas, euenkephal, koponyaalap hosszú; homlok közepesszéles; az egész arc alacsony, felsőarc nagyon alacsony, orbita keskeny és középmagas, orrüreg alacsony, szájjad rövid és keskeny, állkapocsszöglet középszéles. Termete nagyközepes.

A jelzők szerint jellemzi a dolichokrania, hypsikrania, akrokrania, hypercurymetopia, hypsikonchia és brachystaphylinia.

A sutura lambdoidea-ban Worm-féle csontok.

Cromagnoid, nordoid jellegek mellett főként az atlantomediterrán és gracilis mediterrán rassz nyomai figyelhetők meg (2. ábra). Taxon: am—m.

7965. Isz. 3. sír. Csak postcranialis vázmaradvány maradt meg, amely maturus férfira utal. Termete kisközepes. Ennek alapján az alpi, cromagnoid-B, vagy a gracilis mediterrán rasszra lehet következtetni, pontos diagnózis azonban a koponya hiányában nem adható.

7966. Isz. 4. sír. Aránylag jó megtartású cranium és postcranialis váz. Adultus nő.

Az abszolút méretek alapján a koponya hosszú, keskeny, alacsony; homlok keskeny; az egész arc és felsőarc közép magas, prognath, az orbita középszéles és közép magas, az orrüreg széles és nagyon alacsony. Termete magas.

I. ábra — Abb. I.

Jelzők szerint hyperdolichokran, eurymetop, mesokonch, hyperchamaerhin. Nyakszirt erősen kúpos, mindkét humeruson perforatio fossae olecrani.

A leleten a cromagnoid és nordoid jellegek mellett mediterrán vonások is felismerhetők. Számított termete az atlantomediterrán rasszra utal; jól lehet, arcjelzőjét nem lehetett megállapítani, az arcmagasság is az említett rasszra enged következtetni. Taxon: am—x.

7967. Isz. 5. sír. Nagyon hiányos calotte. Kétséget kizáróan gyermekcsontváz maradványa, amelynek azonban pontosabb elhalálzási kora morfológiai módszerrel nem állapítható meg.

2. ábra — Abb. 2.

7968. Isz. 6. sír. Sérült, közepes megtartású cranium és hiányos postcranialis váz. Maturus nő.

Az abszolút méretek alapján a koponya hosszú, közepesszéles, magas; homlok közepesszéles; orrüreg közepesszéles; testmagassága nagyközepes.

Indexei szerint mesokran, eurymetop, hyperleptostaphylin.

A lambdatájon a sutura sagittalisba magasan felnyúló nagyobb varratcsontok találhatóak. A nyakszirt kissé kúpos. A jobb felső I_1 és I_2 , a bal felső I_1 , jobb alsó P_2 és M_1 alveolusainál foggyökérgyulladásból eredő cysták (4.b ábra).

3. ábra — Abb. 3.

A leleten nordoid vonások mellett cromagnoid és mediterrán jellegek is megfigyelhetők. Taxon: n—x.

7969. lsz. 7. sír. Jó megtartású cranium és postcranialis váz. Maturus férfi.

Az abszolút méretek szerint agykoponyája közepeshosszú, keskeny, közép-magas; homloka középszéles; az arc keskeny, az egész arc alacsony, a felsőarc közép-magas, az orbita keskeny és magas, az orrüreg nagyon széles és közép-magas, a szájpád közepeshosszú és széles, az állkapocsszöglet középszéles. Termete magas.

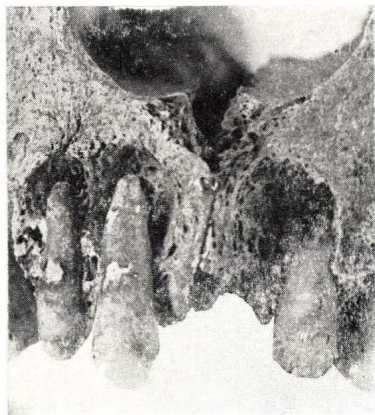
Az indexek szerint dolichokran, hypereurymetop, mesoprosop, lepten, hyperhypsikonch, hyperchamaerrhin és hyperbrachystaphylin.

Klinokephalia és enyhe bathrokephalia. A felső medialis incisivusok alveolusánál nagykiterjedésű cysta (4.c ábra). A koponyacsontokon hematitiszomok. A lumbalis csigolyák corpora erőteljesen homorú.

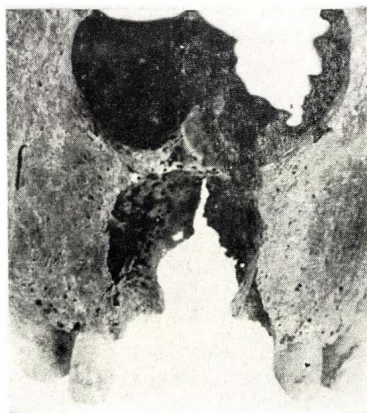
A leleten a jellegek alapján kevés cromagnoid, valamint jelentősebb atlanto-mediterrán és nordoid vonást figyelhattunk meg. Taxon: n—am.

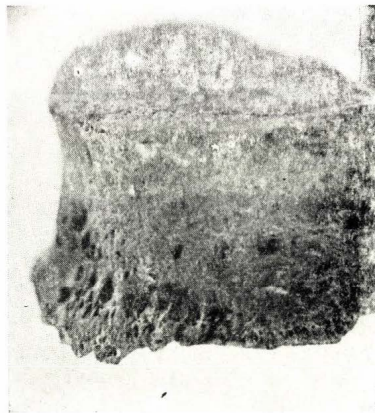
a)

b)

c)

d)

4. ábra — Abb. 4.

7970. *lsz. 8. sír.* Nagyon töredékes, Inf. I. korú gyermek koponyájának maradványai. Az id—gn magasság 12 mm.

7971. *lsz. 9. sír.* Nagyon kevés koponyatöredék. Inf. I. korú gyermek. Az id—gn magasság 16 mm.

7972. *lsz. 11. sír.* Nagyon töredékes gyermekkoponya maradványa. Inf. I. korú. Az id—gn magasság 19 mm.

7973. *lsz. 12. sír.* Inf. II. korú gyermek nagyon töredékes koponyamaradványai. Az id—gn magasság 18 mm.

7974. *lsz. 13. sír.* Jó megtartású cranium és közepes megtartású postcranialis váz. Adultus férfi.

Az abszolút méretek alapján a koponya hosszú, keskeny, magas; homlok keskeny; az arc keskeny, az egész arc és felsőarc középmagas, orthognath, orbita keskeny és alacsony, orrüreg középszéles és középmagas, szájpad hosszú és középszéles, állkapocsszöglet széles. Testmagassága nagyközepes.

A jelzők alapján hyperdolichokran, eurymetop, leptoprosop, lepten, mesokonch, mesorrhin, leptostaphylin.

A sacrumon spina bifida.

Meglehetősen tisztán mutatja az atlantomediterrán és protonordikus rassz jellegeit (3. ábra). Taxon: am—pn.

7975. *lsz. 14. sír.* Valószínűleg felnőtt nő postcranialis vázsonttöredékei. Csigolyákon csőrképződmény, amelyet a 4.d ábrán szemléltetünk.

Értékelés

A 13 lelet közül 5 gyermek, 4 férfi (2 adultus, 2 maturus), 5 nő (2 adultus, 2 maturus, 1 meghatározatlan korú) volt. Feltűnő tehát a gyermekek aránylag nagy száma.

Taxonómiai szempontból meglehetősen egységes a kép. A hat meghatározható lelet közül négy elsősorban az atlantomediterrán, kettő az északi rassz vonásait tünteti fel. A férfiak termetátlaga 167,5 cm (nagyközepes), a nőké 159,4 cm (magas).

Összehasonlítási anyagként elsősorban a Békés-Povádzugi őskori leletek adódnak (LIPTÁK—FARKAS 1967). Ezt a lelőhelyet BANNER több alkalommal is, mint a tiszai kultúra telephelyét említi (BANNER 1930, 1940a), jóllehet, a feltárt sírokat TROGMAYER — mellékletek hiányában — késő neolitikusnak, esetleg korai rézkoriaknak véli (TROGMAYER 1962). Az itt feltárt 8 felnőttcsontváz közül 7 K—Ny irányítású (egy bolygatott) volt. A taxonómiai szempontból elemezhető négy lelet közül 3 nordoid-protonordoid (2 férfi, 1 nő), egy nő atlantomediterrán jellegű. Általában azonban a nordoid és atlantomediterrán vonások dominálnak. A vésztoi leleteknél, mint láttuk, főként atlantomediterrán, illetve nordoid jellegek fordulnak elő.

Dél-Magyarország területéről több helyről ismerünk neolitikus csontvázakat, melyek feldolgozását e sorok írója nagyobb munka keretében kívánja ismertetni. Így Hódmezővásárhely-Gorzsa-Czukur majorban *Gazdapusztai Gyula* 1963-ban egy protonordikus férfi és egy atlantomediterrán nő tiszai kultúrársírját tárta fel. Hódmezővásárhely-Kotacparton két nordoid és egy cromagnoid-A típusú nő csontváza került elő (BANNER 1935), azonban mindhárom atlantomediterrán jellegeket is mutat. Hódmezővásárhely-Kökénydomb-Szabó-tanyán atlantomediterrán-protonordikus jellegű nő (BANNER 1951),

a Vörös-tanyán atlantomediterrán-cromagnoid-A jellegű nő csontváza került elő (BANNER 1940b), mindkettő a tiszai kultúrához sorolható. Maroslelén *Trogmayer Ottó* egy protonordikus-cromagnoid-A típusú férfi Körös kultúrácsontvázát tárta fel, melyet *Lipták* „bizonyos ingadozással nordoid jellegűnek” határozott meg (TROGMAYER 1964). Ószentiván VIII. lelőhelyről szintén ismeretes egy protonordikus nő neolitikus lelete (B. KUTZIÁN 1972).

Jóllehet, itt egyáltalában nincs lehetőségünk a leletek részletes összehasonlítására, már a felsorolásból is kitűnik, hogy Dél-Magyarország területén a neolitikumban meglehetősen egységes képet mutató népesség (főként atlantomediterrán és protonordikus-nordikus) élt. Sajnálatos, hogy a meglehetősen nagy számban feltárt sírok csontvázanyagát nem mentették meg, illetve a megmentettek ma már nehezen azonosíthatók. Emiatt nyilván csak a jövő feltárásaiból származó antropológiai leletek alapján várható Magyarország déli részének neolitikus népességére vonatkozó etnogenetikai vonatkozások tisztázása.

Összefoglalás

Szerző 13 neolitikus (tiszai kultúra) csontvázat ismertet Vésztő-Mágori-halom lelőhelyről (DK-Magyarország, Békés megye). A leletek főként atlantomediterrán, kisebb részben nordoid jellegűek, és e tekintetben nagyon hasonlítanak a többi — bár kevés számban — ismert dél-magyarországi neolitikus lelethez. Megállapítható, hogy eddigi ismereteink szerint az említett területen a neolitikumban főként atlantomediterrán és protonordikus-nordikus jellegű népesség élt. Az etnogenetikai viszonyok tisztázására azonban csak akkor kerülhet sor, ha a jövőben újabb leletek állnak majd rendelkezésre.

IRODALOM

- BACH, H. (1965): Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen weiblicher Skelette. — *Anthrop. Anz.* 29; 12—21.
- BANNER, J. (1930): A tiszai-kultúra két ismeretlen lelőhelyéről. — *Arch. Ért.* 44; 220—225.
- (1935): Ásatás a hódmezővásárhelyi Kotacparton (Ausgrabungen zu Kotacpart bei Hódmezővásárhely). — *Dolgozatok II*; 97—125.
- (1940a): Újabb adatok a bodrogkeresztúri kultúra elterjedéséhez (Neuere Angaben zur Verbreitung der Bodrogkeresztúrer Kultur). — *Arch. Ért.* 1; 13—18.
- (1940b): A Régiségtudományi Intézet ásatásai 1940-ben. Újabb ásatás a hódmezővásárhelyi Kökénydombon. (Ausgrabungen des Archäologischen Instituts im Jahre 1940. Eine neuere Ausgrabung in Hódmezővásárhely—Kökénydomb). — *Dolgozatok 16*; 181—182, 188.
- (1951): A harmadik ásatás a hódmezővásárhelyi Kökénydombon. (The third excavation on the Kökénydomb at Hódmezővásárhely). — *Arch. Ért.* 78; 27—36.
- BREITINGER, E. (1937): Zur Berechnung der Körperhöhe aus den langen Gliedmassenknochen. — *Anthrop. Anz.* 14; 249—274.
- FARKAS, GY. (1972): Antropológiai praktikum I. Paleoantropológiai metodikák. (Közreműködtek: LENGYEL IMRE és B. MARCSIK ANTÓNIA). — JATE Természettudományi Kar. Egyetemi jegyzet. Szeged. 39—65, 204—216.
- HARSÁNYI, L.—FÖLDES, V. (1968): Orvosszakértői személyazonosítás. Budapest. 102—168.
- HUG, E. (1940): Die Schädel der frühmittelalterlichen Gräber aus dem solothurischen Aaregebiet in ihrer Stellung zur Reihengräberbevölkerung Mitteleuropas. (Ein Beitrag zum Problem der europäischen „Brachycephalie“.) — *Z. Morph. Anthrop.* 38; 359—528.
- T. JUHÁSZ, I. (1973): Vésztő története a honfoglalásig. — *In*: SZABÓ FERENC (Szerk.): Vésztő története. Vésztő. 79—90.

- T. JUHÁSZ, I.—KRISTÓ, Gy. (1973): Vésztő a középkorban. — *In: SZABÓ FERENC (Szerk.): Vésztő története. Vésztő. 91—117.*
- B. KUTZIÁN, I. (1972): The Early Copper Age Tiszapolgár Culture in the Carpathian Basin. — *Arch. Hung. 48; 67—69.*
- LIPTÁK, P. (1971): Embertan és emberszármarazástan. 2. kiadás. Tankönyvkiadó. Budapest. 213—216, 218—226.
- LIPTÁK, P.—FARKAS, Gy. (1967): A Békés-Povádzugi őskori és 10—12. századi temető csontvázanyagának embertani vizsgálata. (Anthropologische Untersuchung an den aus der Urzeit und aus dem 10—11. Jahrhundert stammenden Skelettmaterialien des Gräberfeldes Békés-Povádzug). — *Anthrop. Közl. 11; 127—163.*
- MARTIN, R.—SALLER, K. (1957—1966): Lehrbuch der Anthropologie. Stuttgart. Bd. I. 440—597. Bd. II. 1300, 1327, 1336, 1414.
- NEMESKÉRI, J.—HARSÁNYI, L. (1958): A csontvázletelek életkorának meghatározási módszereiről és azok alkalmazhatóságáról. — *Biol. Közlem. 1; 111—164.*
- TROGMAYER, O. (1962): X—XII. századi magyar temető Békésen (Ein ungarischer Friedhof in Békés). — *Szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1960—1962. Szeged. 9—38.*
- (1964): Megjegyzések a Körös kultúra relatív időrendjéhez. (Remarks to the relative Chronology of the Körös Group). — *Arch. Ért. 91; 67—86.*

NEOLITHISCHE FUNDE VOM FUNDORT VÉSZTŐ—MÁGORI-HALOM

von Gy. Farkas

(Zusammenfassung)

Verfasser beschreibt 13 neolithische (Theiß-Kultur) Skelette vom Fundort Vésztő—Mágori-halom (SO-Ungarn, Kom. Békés). Die Funde sind vor allem atlantomediterranen, in geringem Maße nordiden Charakters und in dieser Hinsicht ähneln sie stark den anderen — obwohl in geringer Anzahl — bekannten neolithischen Funden Südungarns. Es kann festgestellt werden, daß unseren bisherigen Kenntnissen nach im erwähnten Gebiet im Neolithikum vor allem eine Population von atlantomediterranem und protonordisch-nordischem Charakter gelebt haben dürfte. Zur Klärung der ethnogenetischen Verhältnisse kann aber nur dann die Reihe kommen, falls uns in der Zukunft neuere Funde zur Verfügung stehen.

A szerző címe: DR. FARKAS GYULA
 Anschr. d. Verf.: 6701 Szeged, Táncsics u. 2.
 JATE Embertani Tanszéke